

УДК 159.96

ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ СОЦІАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ З ПСИХОЛОГІЧНИМ БЛАГОПОЛУЧЧЯМ У СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Джаббарова Л.В., викладач психології
КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради,
здобувач кафедри прикладної психології
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

У статті описуються феномени соціальної ідентичності та психологічного благополуччя на сучасному етапі розвитку науки. Розглядаються основні дослідження, присвячені вивченню даної проблематики. Здійснено аналіз результатів емпіричного дослідження взаємозв'язку психологічного благополуччя із показниками соціальної ідентичності студентської молоді. Розкриваються важливі аспекти взаємозалежності соціальної ідентичності та психологічного благополуччя у студентів.

Ключові слова: психологічне благополуччя, студентська молодь, ідентичність, соціальна ідентичність, громадянська ідентичність, професійна ідентичність, національна ідентичність.

В статті описуються феномени соціальної ідентичності та психологічного благополуччя на сучасному етапі розвитку психологічної науки. Розглядаються основні дослідження, присвячені вивченню даної проблематики. Здійснено аналіз результатів емпіричного дослідження взаємозв'язку психологічного благополуччя з показниками соціальної ідентичності студентської молоді. Розкриваються важливі аспекти взаємозалежності соціальної ідентичності та психологічного благополуччя у студентів.

Ключевые слова: психологическое благополучие, студенты, идентичность, социальная идентичность, гражданская идентичность, профессиональная идентичность, национальная идентичность.

Dzabbarova L.V. RESEARCH OF CORRELATION OF SOCIAL IDENTITY WITH PSYCHOLOGICAL WELL-BEING OF STUDENT YOUTH

The article describes the phenomena of social identity and psychological wellness in contemporary development state of physiological science. Leading research studies that consider the problem are taken into account. The results of empirical research of interdependence of psychological well-being with the indices of social identification of student youth are analyzed. Important aspects of interconnection of social identity with psychological well-being are revealed.

Key words: psychological well-being, student youth, identity, social identity, civil identity, professional identity, national identity.

Постановка проблеми. В умовах, коли соціальна ситуація розвитку суспільства є доволі рухливою та мінливою, а інформаційний потік постійно надає відомості про позитивні, а у більшості своїй – про негативні тенденції, психологи-науковці все більше уваги звертають на психологічне благополуччя кожної окремої людини і розкривають його фактори. Проводяться дослідження, у яких вивчається питання сутності психологічного благополуччя, особливостей його прояву, характеристики залежностей та співвідношень з іншими категоріями. Усе це сьогодні детально розробляється та вивчається в різноманітних дослідженнях. Суспільні трансформації, що відбуваються сьогодні в нашій державі, загострюють питання соціальної ідентичності українців, яка є визначальним показником життєвої позиції особистості та поведінкових реакцій щодо навколишньої дійсності.

Проблема вивчення взаємозв'язку психологічного благополуччя та соціальної ідентичності молоді в умовах сучасної вищої освіти є дуже актуальним і важливим завданням.

Психологічне благополуччя особистості має важливе значення, оскільки є інтегральним показником багатьох факторів та узагальнюючим свідченням задоволеності життям. Сучасна узагальнена тенденція змісту поняття «психологічного благополуччя» як гармонійності особистості, її цілісності залежить від наявності чітких цілей, наявності ресурсів для їх досягнення, успішності в реалізації своїх планів, задоволеності міжособистісними стосунками, наявністю позитивних емоцій [5, с. 14].

Соціальна ідентичність – це результат процесу ототожнення суб'єкта із певною соціальною групою на тлі диференціації від інших соціальних груп, що виражається в почутті спільності з членами тієї групи, із

якою відбувається ототожнення, і сприйнятті як цінності її основних характеристик [4, с. 18].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Взаємозв'язок психологічного благополуччя та соціальної ідентичності вивчався у рамках дослідження етнопсихологічних предикторів суб'єктивного благополуччя (О. Бочарова) та психологічного аналізу соціального капіталу (А. Татарко, Н. Лебедева). Ці роботи підтверджують взаємозв'язок між психологічним благополуччям та громадянською ідентичністю у представників молоді, однак вони мають досить звужений спектр вивчення зв'язку психологічного благополуччя з соціальною ідентичністю [2].

Одним із перших про важливість соціальної ідентичності заговорив К. Левін, який наголошував на тому, що людина прагне мати стійке відчуття групової ідентифікації, щоб зберегти відчуття внутрішнього благополуччя.

Соціальна ідентичність як показник тожності особистості до певної соціальної групи виконує функції пошуку власного місця у світі, збереження визначеності, побудови моделі поведінки та забезпечує схожість з одними людьми і категоріями відмінності від інших [3, с. 17]. Сучасні дослідження соціальної ідентичності мають багатовимірну та різносторонню природу – досліджуються когнітивні, мотиваційні, ціннісно-змістові та інші компоненти соціальної ідентичності.

У цьому дослідженні ми будемо вивчати професійну, громадянську, релігійну та національну ідентичності на декларованому рівні, що дозволить провести моніторинг цих видів у досліджуваній групі та вивести загальні показники ступеню їх вираження.

Дослідженням психологічного благополуччя особистості займалися такі науковці, як К. Ріфф, Е. Дінер, П. Фесенко, Л. Пучкова. Дослідження в області соціальної ідентичності представлені в роботах Г. Теджфела, Дж. Тернера, А. Микляєвої, В. Павленко. Взаємозв'язок психологічного благополуччя із соціальною ідентичністю вивчався в роботах О. Татарко та О. Бочарової, однак ця тематика досліджена недостатньо, що і зумовило вибір напрямку нашого дослідження для поглиблення знань у зазначеній сфері.

Постановка завдання. Мета статті (дослідити взаємозв'язок психологічного благополуччя та соціальної ідентичності у студентів) конкретизована нами в наступних завданнях:

1. Здійснити теоретичний аналіз понять «психологічне благополуччя», «соціальна ідентичність» та їх взаємозв'язку.

2. Дослідити особливості психологічного благополуччя у студентів.

3. Визначити типи та параметри соціальної ідентичності у студентів.

4. Дослідити взаємозв'язок соціальної ідентичності та психологічного благополуччя у студентів.

З метою вирішення задач було використано наступні методи:

1. Опитувальник «Шкала психологічного благополуччя» К. Ріфф в адаптації Т. Шевеленкової, П. Фесенко.

2. Модифікація методики визначення етнокультурної ідентичності Д. Беррі.

3. Анкета соціально-демографічних характеристик особистості.

4. Методи математичної статистики.

Вибірку нашого пілотажного дослідження становили студенти Харківської гуманітарно-педагогічної академії віком від 19 до 25 років.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження психологічного благополуччя за допомогою опитувальника «Шкала психологічного благополуччя» К. Ріфф у адаптації Т. Шевеленкової, П. Фесенко показало, що середні значення всіх шкал знаходяться у помірному діапазоні, значних відхилень від нормативних показників не спостерігається, тобто дані або повністю співпадають з ними, або знаходяться у межах стандартних відхилень. Це вказує на те, що опитана вибірка характеризується середнім рівнем інтерпретаційних якостей усіх шкал. Загальний показник «Психологічне благополуччя» свідчить про те, що переважна кількість групи (80%) має високий та середній рівні психологічного благополуччя, такі результати вказують на високий та задовільний стани сприйняття суб'єктивного переживання задоволеності життям. 20% групи мають низькі показники, тобто їхнє переживання психологічного благополуччя носить незадовільний характер. Хоча значних розбіжностей отриманих результатів із нормативними показниками не виявлено, рівень психологічного благополуччя чоловіків вищий за нормативні значення, а рівень психологічного благополуччя жінок нижчий за такі показники. Обидві групи знаходяться в діапазоні середнього рівня психологічного благополуччя, але за даними дослідження можна зробити висновок, що рівень психологічного благополуччя у юнаків вищий, ніж у дівчат.

Проаналізувавши соціальну ідентичність за допомогою модифікованої шкали визначення валентності етнокультурної ідентичності Д. Беррі за групами, ми отримали наступні результати: найбільш вираженою є професійна ідентичність, її середні зна-

чення знаходяться у межах високого рівня вираження. Такі дані вказують на те, що професійна ідентичність має найбільший ступінь позитивності серед решти запропонованих, також слід зазначити, що вказаний вид ідентичності має мінімальну кількість показника низького рівня вираження ідентичності (8% групи). Менш вираженою є національна ідентичність, її середні значення також знаходяться у межах високого рівня вираження, та, на відміну від професійної ідентичності, кількість показника низького рівня вираження ідентичності значно вищий (25% групи). Середні значення громадянської ідентичності знаходяться у межах середнього рівня вираження. Відмінність громадянської ідентичності від вказаних вище полягає у нерівномірному розподілі оцінки параметрів ідентичності: якщо розбіжність балів середніх значень за параметрами професійної ідентичності складає 0,7 балів, а за показниками національної – 0,9 балів, то за вимірами громадянської ідентичності розбіжність становить 2,7 балів, і такі дані вказують на те, що оцінка параметрів громадянської ідентичності має значно виражену розбіжність. Найменш вираженою є релігійна ідентичність, її середні значення знаходяться в межах середнього рівня вираження; у цьому виді ідентичності також спостерігається значна розбіжність оцінки параметрів (2,3 бали), даний вид ідентичності має найбільш виражений низький рівень ідентичності (40% групи) серед решти. Також слід зазначити, що були респонденти, які не зарахували себе до жодної релігійної групи, що значно вплинуло на підсумковий показник.

Аналіз параметрів соціальної ідентичності показав, що найбільш вираженими є параметри професійної ідентичності, за винятком параметру приналежності до своєї соціальної групи (у цьому випадку респонденти надали більшу кількість балів громадянській ідентичності). Найменш вираженими є параметри релігійної ідентичності, показник вираження її у поведінці є мінімальним серед решти запропонованих.

Дослідження взаємозв'язку психологічного благополуччя та соціальної ідентичності засвідчило, що показник «Позитивні відносини» має значиму кореляцію із показником «Важливість професійної ідентичності», $r_s=0,470$. Це вказує на те, що чим більше людина здатна співпереживати, допускати прихильності та близьких стосунків, тим вищий показник ступеня важливості зарахування себе до власної професійної групи. На нашу думку, такий зв'язок може бути зумовлений тим, що значну частину

оточення особистості займає її професійна група, тому ступінь пов'язуваності з «професійним оточенням» впливає на загальну здатність людини до створення близьких стосунків.

Показник «Керування середовищем» корелює на значному рівні з показниками «Важливості громадянської ідентичності», та «Бажанням залишатися членом своєї громадянської групи» і «Подобається громадянська ідентичність». Ці результати свідчать про те, що чим вище людина компетентна в керуванні оточенням, чим сильніша її здатність до контролю всієї зовнішньої діяльності, тим вищий показник ступеня важливості відношення себе до своєї громадянської групи ($r_s=0,460$) та показник бажання залишатися членом своєї громадянської групи ($r_s=0,447$). Такий зв'язок може бути зумовлений тим, що особистість, схильна до контролю та компетенції в керуванні середовищем, прагне до впорядкованого взаємозв'язку з оточенням, у даному випадку – із громадянами своєї країни, та самовизначення в громадській позиції.

Дослідження показника «Особистісне зростання» показало, що чим більше людина сприймає себе «зростаючою», має почуття самореалізації та безперервного розвитку, тим сильніше виражені в неї наступні показники:

- 1) показник вираження у поведінці громадянської ідентичності ($r_s=0,484$);
- 2) показник приналежності до своєї національної групи ($r_s=0,442$);
- 3) показник ступеня важливості відношення себе до своєї національної групи ($r_s=0,469$);

- 4) показник особистого сприйняття свого членства в національній групі ($r_s=0,429$).

Проаналізувавши отримані дані, ми можемо зробити висновок, що одним із способів самореалізації може бути вираження у поведінці громадянської ідентичності; кореляція з її показниками вказує на один із напрямків розвитку особистості, а оскільки тотожність зі своєю національною групою носить емоційний характер, то цей факт сам по собі сприяє підвищенню рівня вимог та має значний вплив на особистісне зростання.

Дослідження показника «Цілі в житті» засвідчило, що чим більше людина має відчуття спрямованості, має цілі та наміри на все життя, тим сильніше в неї виражені наступні показники:

- 1) показники вираження в поведінці професійної ідентичності ($r_s=0,479$);
- 2) показник приналежності до своєї національної групи ($r_s=0,472$);

3) показник ступеня важливості відношення себе до своєї національної групи ($r_s=0,462$).

Такий зв'язок може вказувати на те, що особисті цілі та наміри людини зазвичай пов'язані з майбутньою професійною та громадською діяльністю, чим пояснюється зв'язок із показниками; кореляція з показниками національної ідентичності, на наш погляд, зумовлена з тим, що свої цілі та наміри особа пов'язує з майбутніми вимогами, а оскільки ці наміри повинні спиратися на минуле, зокрема, на національне коріння та досвід, то ми можемо припустити, що це обґрунтування й описує виявлену закономірність.

Аналіз показника «Самосприйняття» показав, що чим більш позитивно людина відноситься до себе, знає і приймає різні свої сторони, включаючи позитивні та негативні якості, тим сильніше в неї виражені наступні показники:

1) показник прояву в поведінці професійної приналежності ($r_s=0,479$);

2) показник бажання залишатися в громадянській групі ($r_s=0,491$);

3) показник вираження в поведінці громадянської ідентичності ($r_s=0,286$).

Такий зв'язок можна пояснити наступним чином: особистість, яка знає та усвідомлює свої якості, у більшій мірі здатна до осмисленого вибору майбутньої професії, бажання залишатися членом власної спільноти та виражати в поведінці громадянську ідентичність.

Дослідження показника «Баланс афекту» показало, що чим більш у людини переважає негативна самооцінка, невдоволеність обставинами власного життя, тим менш у неї виражені наступні показники:

1) громадянська ідентичність, як інтегральний показник всіх шкал ($r_s=-0,483$);

2) показник відношення себе до своєї громадянської групи ($r_s=-0,456$);

3) показник ступеня важливості відношення себе до своєї громадянської групи ($r_s=-0,446$);

4) показник вираження в поведінці громадянської ідентичності ($r_s=-0,493$).

Такий зв'язок вказує на те, що особистість, яка переживає незадоволеність обставинами власного життя, може сприймати громадське оточення як чинник особистих негараздів, а негативна самооцінка може сприяти підвищенню рівня ізоляваності.

Аналіз шкали «Осмисленість життя» показав, що чим більше людина оцінює себе як цілеспрямовану особистість, має переконання, що надають сенс життю, тим більш виражені у неї наступні показники:

1) показник ступеня важливості відношення себе до своєї громадянської групи ($r_s=0,383$);

2) показник вираження у поведінці громадянської ідентичності ($r_s=0,384$);

3) показник приналежності до своєї національної групи ($r_s=0,345$);

4) показник ступеня важливості відношення себе до своєї національної групи ($r_s=0,386$).

Аналізуючи отримані дані, ми можемо зробити висновок, що «показник ступеня важливості відношення себе до своєї громадянської групи», «показник приналежності до своєї національної групи» та «показник ступеня важливості відношення себе до своєї національної групи» являються смислотворчими, тобто серед їхнього змісту особистість може знаходити переконання, що надають сенс життю, відповідно, цим фактором і зумовлений даний зв'язок, а кореляція з показником «показник вираження у поведінці громадянської ідентичності» вказує на те, що осмисленість життя особистості спонукає її до виявлення у поведінці громадянської ідентичності завдяки усвідомленню свого положення у громадянській групі.

Дослідження показника «Людина як відкрита система» показало, що чим більш людина відкрита новому досвіду, безпосередньо та природно переживає та виражає емоції, має цілісний, реалістичний погляд на життя, тим більш у неї виражені наступні показники:

1) Професіональна ідентичність, як інтегральний показник усіх шкал ($r_s=0,352$);

2) показник особистого сприйняття свого членства в групі (подобається / не подобається); $r_s=0,491$);

3) показник приналежності до своєї національної групи ($r_s=0,359$);

4) показник ступеня важливості відношення себе до своєї національної групи ($r_s=0,339$).

Зумовленість зв'язку цих показників, на наш погляд, полягає в тому, що особистість, яка має цілісний, реалістичний погляд на життя, ототожнює себе зі своєю професійною групою, усвідомлює, яку роль в її житті відіграє ця група, пов'язує з нею свої переконання, наміри та здобутки, цим самим посилюється позитивність професійної ідентичності, а також підвищується рівень позитивного сприйняття свого членства у професійній групі. Безпосередність та природність переживання та вираження емоцій сприяє вираженню в поведінці релігійної ідентичності, оскільки вияв цієї ідентичності носить індивідуально-емоційний характер. Кореляція з показниками

національної ідентичності вказує на те, що особистість, у якій формується цілісний, реалістичний погляд на життя, сприймає членство у національній групі як об'єктивний факт, оскільки це є однією зі складових формування цілісного «Я-образу», а позитивність вираження такого показника посилюється за рахунок усвідомлення спільного походження, спільної культури, мови, історії, традицій та звичок.

Дослідження загального показника «Психологічне благополуччя» показало, що чим вищий рівень суб'єктивного благополуччя має людина, тим більш виражені у неї наступні показники:

1) показник відношення себе до своєї громадянської групи ($r_s=0,486$).

2) показник ступеня важливості відношення себе до своєї громадянської групи ($r_s=0,514$).

3) показник вираження в поведінці громадянської ідентичності ($r_s=0,454$).

4) показник приналежності до своєї національної групи ($r_s=0,489$).

5) показник особистого сприйняття свого членства в національній групі (подобається/не подобається) ($r_{s=0,469}$).

Виявлений зв'язок психологічного благополуччя із громадянською та національною ідентичністю, на нашу думку, зумовлений тим, що одним із компонентів психологічного благополуччя є потреба в безпеці; вона повинна обґрунтовуватися зовнішніми факторами, одним із яких є ототожнення особистості з оточенням, а саме формування почуття «Ми», що об'єднує людину зі спільністю, дозволяє подолати страх і тривогу, забезпечує впевненість і стабільність особистості у соціальних умовах, що змінюються, фіксацію єдності інтересів індивіда з даною спільнотою, що підвищує тим самим рівень психологічного благополуччя людини.

Висновки з проведеного дослідження. Під час аналізу взаємозв'язку різних видів соціальної ідентичності та психологічного благополуччя було виявлено, що такий зв'язок статистично підтверджується щодо громадянської та національної ідентичності. З'ясовано, що психологічне благополуччя прямо корелює як із загальним рівнем позитивності громадянської ідентичності, так і з окремими її параметрами: рівнем ідентифікації себе з громадянами країни, показником ступеня важливості для особи цієї ідентифікації та ступеня прояву своєї громадянської ідентичності у поведін-

ці. Психологічне благополуччя позитивно корелює також з окремими параметрами національної ідентичності, а саме – зі ступенем ідентифікації себе зі своєю етнічною групою та з тим, наскільки особа задоволена своєю національною приналежністю.

Перспективним вважаємо дослідження проблеми взаємозв'язку особистісної ідентичності з психологічним благополуччям у студентської молоді.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бессонова Ю. О структуре психологического благополучия; Психологическое благополучие личности в современном образовательном пространстве сб. статей / Составитель: Ю. Братчикова. – Екатеринбург: Урал. гос. пед. ун-т, 2013. – 146 с.
2. Бочарова Е. Этнопсихологические предикторы субъективного благополучия личности / Е. Бочарова // Журнал «Психология обучения». – 2014. – № 11. – С. 135–140.
3. Гнатенко П. Идентичность: философский и психологический анализ / П. Гнатенко, В. Павленко. – Киев: Арт-Пресс, 1999. – 466 с.
4. Захарова О. Социальная идентификация и социальная идентичность в изменяющемся обществе / О. Захарова: учеб.-метод. пособие – Иркутск: Иркутский гос. ун-т, 2010. – 92 с.
5. Козьмина Л. Динамика психологического благополучия личности студентов-психологов: дис. канд. психол. наук: 19.00.07 / Л. Козьмина – Иркутск, 2014. – 173 с.
6. Овчарова Р. Разработка показателей и анализ факторов развития личностного потенциала и психологического благополучия учащихся в системе общего образования / Р. Овчарова // Психологическое благополучие личности в современном образовательном пространстве: сб. ст. / сост. Ю. Братчикова. – Екатеринбург: Урал. гос. пед. ун-т, 2013. – 149 с.
7. Пучкова Г. Субъективное благополучие как фактор самоактуализации личности: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.01 «Общая психология, психология личности, история психологии» / Г. Пучкова. – Хабаровск, 2003. – 163 с.
8. Селигман М. Новая позитивная психология: Научный взгляд на счастье и смысл жизни / М. Селигман. – Москва: София, 2006. – 368 с. – (перевод с англ.).
9. Фесенко П. Имеет ли понятие психологического благополучия социально-культурную специфику? / П. Фесенко // Психология. – 2005. – Т. 2 № 4. – С. 132–138.
10. Иванчикова А. Кризис идентичности в современном мире: особенности и риски / А. Иванчикова, В. Муха // Актуальные вопросы общественных наук: социология, политология, философия, история. – 2014. – Выпуск 41-42.
11. Сапожникова Р. Анализ понятия «идентичность» теоретические и методологические основания / Р. Сапожникова // Вестник Томского государственного педагогического университета. – 2005. – Выпуск 1.